

ინსტიტუტები და ორგანიზაციები დუგლას ნორთის მიხედვით

გია კვაშილავა
სტუ-ს დოქტორანტი

რეზიუმე

წინამდებარე სტატია ეძღვნება დუგლას ნორთის მოღვაწეობას. იგი იყო ამერიკელი ეკონომისტი, რომლის შრომებიც ცნობილია ახალი ეკონომიკური ისტორიის საკითხების შესწავლაში.

დ. ნორთის მთავარი დამსახურება იყო ინსტიტუტებისა და ორგანიზაციების შორის არსებითი განსხვავებების გამოყოფაში. მისი აზრით, „ინსტიტუტებს მნიშვნელობა აქვს ეკონომიკის განვითარებაში ... [და ისინი] შექმნილია ეფექტური შედეგების მისაღწევად“. იგი ხაზს უსვამდა ინსტიტუტების ფუნქციონირებას, როგორც სტაბილურობისა და პროგნოზირებადობის მაჩვენებელ ნიშნებს.

ამ სტატიაში აგრეთვე წარმოდგენილია დ. ნორთის საეტაპო ნაშრომების მოკლე მიმოხილვა ინსტიტუტებისა და ეკონომიკური ცვლილებების შესახებ. იგი მის შრომებში ამტკიცებდა შემდეგს: ინსტიტუტები თანდათანობით ვითარდება და იცვლება; ინსტიტუტები აწმყოსა და მომავალს აკავშირებენ წარსულთან; წარსული შეიძლება მხოლოდ გავიზაროთ როგორც ინსტიტუციური ევოლუციის ისტორია.

დ. ნორთმა შეიმუშავა ანალიტიკური ჩარჩო იმის ახსნისათვის, თუ როგორ გავლენას ახდენს ინსტიტუტები და ინსტიტუციური ცვლილებები ეკონომიკის განვითარებაზე დროთა განმავლობაში.

საკვანძო სიტყვები: დუგლას ნორთი, ახალი ინსტიტუციური ეკონომიკა, ეკონომიკური ცვლილებები, ეკონომიკური განვითარება, ინსტიტუტები, ორგანიზაციები

INSTITUTIONS AND ORGANISATIONS ACCORDING TO DOUGLASS NORTH

Gia Kvashilava
PhD student at GTU

ABSTRACT

This paper is devoted to the work of Douglass North. He was an American economist known for his works in new economic history.

D. North's major contribution was to separate institutions and organisations. In his view, „institutions matter in the development of economies ... [and they] are designed to achieve efficient outcomes“. He emphasized the functioning of institutions as providing stability and predictability.

This paper also offers a short overview of D. North's landmark works on institutions and economic changes. In his works, he argued institutions evolve incrementally, connecting the past with the present and the future; and the past can only be made intelligible as a story of institutional evolution.

D. North developed an analytical framework for explaining the ways in which institutions and institutional changes affect the performance of economies, both at a given time and over time.

Keywords: Douglass North, New institutional economics (NIE), economic changes, economic development, institutions, organisations

* * * *

ახალი ინსტიტუციური ეკონომიკური სკოლის თვალსაჩინო წარმომადგენელია დუგლას ნორთი (Douglass Cecil North, 1920–2015). 1993 წლის 9 დეკემბერს მას და რობერტ ფოგელს (Robert William Fogel, 1926–2013) ერთად მიენიჭა ნობელის პრემია, რომლის მოტივირება იყო „ისტორიული პროცესების შესწავლის ახალი ეკონომიკური მეთოდების გამოყენებისათვის“.

დ. ნორთმა დააფუძნა ახალი ეკონომიკური ისტორიის მიმართულება, რომელმაც მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანა დარგის აღორძინებასა და ცოდნის საზღვრების გაფართოებაში (North 1974:1). იგი იყო გამჭრიახი მეცნიერი და მწერალი, ინოვაციური და ღრმა მოაზროვნე, რომელიც იკვლევდა პოლიტიკური და ეკონომიკური ინსტიტუტების ფორმირებას და ამ ინსტიტუტების შედეგებს თანამედროვე ეკონომიკის განვითარებაზე დროში. მან აღბეჭდა და გააფართოვა მრავალი გამოჩენილი მეცნიერის იდეები, როგორც საეკონომიკო დისციპლინის შიგნით, ისე მის ფარგლებს გარეთ (North 2005a).

დ. ნორთმა წარმოადგინა საეტაპო თეორია, რომელ-

დუგლას ნორთი

მაც ეკონომიკურ ისტორიაში რევოლუცია გამოიწვია. მან ლაკონურად ჩამოაყალიბა და თანმიმდევრულად ახსნა თავისი ინსტიტუციური შეხედულებები, რომლებიც ეკონომიკური მეცნიერების აზროვნების უწყვეტი, თანდათანობითი განვითარების კანონზომიერი შედეგია. იგი იძლევა ეკონომიკური მეცნიერული თეორიის გადახედვასა და ახალ გაგებას. რა თქმა უნდა, მან კვლევა დაიწყო ნეოკლასიკური პოზიციიდან და დაამთავრა მისი მწვავე კრიტიკით (North 1981). აქვე ისიც უნდა ითქვას, რომ იგი სრულად ვერ გათავისუფლდა ნეოკლასიკური თეორიის ზოგიერთი პოსტულატის გავლენისაგან.

დ. ნორთმა განავითარა ახალი ინსტიტუციური ეკონომიკის მიმართულება¹ (North 1993b). მისი აზრით, ახალი ინსტიტუციური ეკონომიკური თეორია გამოყენებული იქნება ეკონომიკური პრობლემებისა და ზოგიერთი ცუდი პოლიტიკის გადასაჭრელად (North 2005a). ამ მხრივ მან გამოაქვეყნა ფუნდამენტური ნაშრომები, სათაურებით: „ინსტიტუტები და ეკონომიკური ზრდა: ისტორიული შესავალი“ (North 1989), „ინსტიტუტები, ინსტიტუციური ცვლილება და ეკონომიკური განვითარება“ (North 1990), „ინსტიტუტები“ (North 1991), „ეკონომიკური განვითარება დროთა განმავლობაში: ცოდნის შეზღუდვები“ (North 1996) და სხვა, რომლებშიც წარმოდგენილია მისი ძირითადი იდეები, კერძოდ, გადმოცემულია ფართო კვლევა ინსტიტუტების ბუნების, როლის, ურთიერთდამოკიდებულებისა და შედეგების შესახებ. მისი მთავარი წვლილი იყო ინსტიტუტებისა და ორგანიზაციების განცალკევებაში.

დ. ნორთმა ყურადღება უფრო მეტად გაამახვი-

1 ტერმინი „ახალი ინსტიტუციური ეკონომიკა“ 1975–1985 წლებში დაამკვიდრა ოლივერ უილიამსონმა (Oliver Eaton Williamson, 1932–2020; ნობელის პრემია 2009) თავის შემდეგ შრომებში: Williamson, O. E., 1975, „Markets and Hierarchies: Analysis and Antitrust Implications: A Study in the Economics of Internal Organization“, New York; Williamson, O. E., 1985a, Reflections on the New Institutional Economics, Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft / Journal of Institutional and Theoretical Economics, Bd. 141/1, 2nd Symposium on The New Institutional Economics (März 1985), pp.187–195; Williamson, O. E., 1985b, The Economic Institutions of Capitalism: Firms, Markets, Relational Contracting, New York.

ახალი ინსტიტუციური ეკონომიკის წარმოშობას უკავშირებენ რონალდ კოუზის (Ronald Harry Coase, 1910–2013; ნობელის პრემია 1991) შემდეგ შრომებს: Coase, R. H., 1937, The Nature of the Firm, Economica, Vol. 4/16, pp. 386–405; Coase, R. H., 1960, The Problem of Social Cost, Journal of Law and Economics, Vol. 3/1, pp.1–44; Coase, R. H., 1984, The New Institutional Economics, Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft / Journal of Institutional and Theoretical Economics, Bd. 140/1, The New Institutional Economics: A Symposium (März 1984), pp. 229–231; Coase, R., 1998, The New Institutional Economics, The American Economic Review, Vol. 88/2, Papers and Proceedings of the Hundred and Tenth Annual Meeting of the American Economic Association (May, 1998), pp. 72–74.

ლა ინსტიტუტების მნიშვნელობაზე, რადგან ეკონომიკური ცვლილებები – ისევე, როგორც ყველა სხვა ცვლილება – არის პროცესი და ამ პროცესის მატარებლები საზოგადოების ინსტიტუტები არიან. მან აჩვენა, რომ „ინსტიტუტებს მნიშვნელობა აქვს ეკონომიკის განვითარებაში“ (North 1989:1319; North 1990:12, 80, 95) და ეკონომიკურ განვითარებას ინსტიტუციური ევოლუციის საფუძველზე ხსნის (North 1990:114). ამ მხრივ ნობელის პრემიის გადაცემის საზეიმო ცერემონიაზე იგი ამბობს, რომ მისი კვლევის მიზანი იყო ანალიტიკური ჩარჩოს შექმნა ეკონომიკის ისტორიული ევოლუციის გასაგებად (შდრ. North 2005b). „ეკონომიკური დინამიკის თეორია, რომელიც შედარებულია ზოგადი წონასწორობის თეორიასთან, იქნება ანალიზის იდეალური ინსტრუმენტი. ეკონომიკური დინამიკის თეორია ასევე მნიშვნელოვანია ეკონომიკური განვითარების სფეროსათვის. ... ანალიტიკური ჩარჩო არის ნეოკლასიკური თეორიის მოდიფიკაცია. ... ინსტიტუტები ქმნიან საზოგადოების სტიმულს, ხოლო პოლიტიკური და ეკონომიკური ინსტიტუტები, შესაბამისად, ეკონომიკური საქმიანობის ძირითადი განმსაზღვრელია“ (North 1993a:1; 1994:359).

ამიტომ დ. ნორთი კონკრეტულად სვამს მთავარ კითხვას: არის თუ არა ინსტიტუტები ნამდვილად ეკონომიკური ცვლილებების პროცესის მატარებლები და თუ ასეა, რა არის ინსტიტუტები?

ამ მხრივ იგი იძლევა შემდეგ განმარტას: „ინსტიტუტები არის საზოგადოებაში თამაშის წესები ანუ... ადამიანის მიერ მოფიქრებული შეზღუდვები, რომლებიც გაურკვევლობებს ამცირებს და აწესრიგებს ადამიანთა შორის ... პოლიტიკურ, ეკონომიკურ და სოციალურ ურთიერთობებს. ინსტიტუტები შედგება არაფორმალური შეზღუდვებისაგან (სანქციები, აკრძალვები, ჩვეულებები, ტრადიციები და ქცევის ნორმები), ფორმალური წესებისაგან (კონსტიტუციები, კანონები, ქონებრივი უფლებები და ა.შ.) და თითოეული შეზღუდვების აღსრულების იძულების მექანიზმებისაგან. ... რადგანაც ინსტიტუტები ქმნიან საზოგადოების წამახალისებელ სტრუქტურას, ისინი განსაზღვრავენ თამაშის წესებს და იმას, თუ როგორ ვითარდება საზოგადოება და თამაშის წესები დროში (North 1990:3; North 1991:97; North 1996:2, 8). ...ინსტიტუტები არის გარე (გონების) მექანიზმები, რომლებსაც ინდივიდები ქმნიან გარემოს სტრუქტურისა და წესრიგისათვის“ (North 1993a:4; 1994:362).

როგორც ზემოთ იყო განსაზღვრული, შეზღუდვები არის ის ჩარჩო, რომლის ფარგლებშიც საზოგადოების ისტორიული განვითარების ამა თუ იმ საფეხურზე ადამიანებს შორის ურთიერთობები ყალიბდება და იმართება თამაშის წესებით, რომლებიც მოიცავს იმას, თუ რა არის აკრძალული და ზოგჯერ რა პირობებშიც განხორციელდეს გარკვეული საქმიანობა.

დ. ნორთის მიხედვით, მოთამაშეთა სტრატეგი-

იდან გამომდინარე აუცილებელია ძირითადი წესების გამოყოფა, რომელიც წინაპირობაა ინსტიტუციური თეორიის შესაქმნელად. ამ თეორიის აგება არის მცდელობა ეკონომიკისა და სხვა სოციალურ მეცნიერებებს შორის განმასხვავებელი მიდგომების შერიგებისკენ. ინსტიტუტები ადამიანის მიერაა შექმნილი, რომლებიც ვითარდება და იცვლება ისტორიული ევოლუციის პროცესში, როგორცაა, მაგ., ზოგადი სამართალი. აქედან გამომდინარე, იგი ცდილობს თეორია თანმიმდევრულად ააგოს ინდივიდზე.

ზემოდასახელებულ კვლევებში დ. ნორთმა განასხვავა ინსტიტუტები ორგანიზაციებისაგან. ორგანიზაციებსა და ინსტიტუტებს შორის ურთიერთქმედებაზე ძირითად ყურადღებას ამახვილებენ დ. ნორთი, ჯ. უოლისი და ბ. ვაინგასტი თავიანთ წიგნში, სათაურით „ძალადობა და სოციალური ბრძანებები: კონცეპტუალური ჩარჩო ადამიანის ისტორიის ინტერპრეტაციისათვის“ (North et al. 2009).

დ. ნორთის მიხედვით, ინსტიტუტები თამაშის წესებისა და აღსრულების საშუალებების განმსაზღვრელია, ხოლო ორგანიზაციები და მათი მენარმეები – კონკრეტული მოთამაშე ელემენტები. შესაძლებელი გახდა დინამიკური ურთიერთობა დამყარდეს ორგანიზაციების წინაშე არსებული ინტერესების, სტიმულებისა და წესების სტრუქტურას შორის. დ. ნორთი ორგანიზაციებს განიხილავს მიზანთა იერარქიის კონტექსტში. იგი ამბობს, რომ, მაგ., ფირმები, პროფკავშირები, საოჯახო მეურნეობები, კოოპერატივები არის ეკონომიკური ორგანიზაციები; პოლიტიკური პარტიები ან საკანონმდებლო ორგანოები, სენატი, საქალაქო საბჭო, მარეგულირებელი ორგანოები არის პოლიტიკური ორგანიზაციები; სკოლები, უნივერსიტეტები არის საგანმანათლებლო ორგანიზაციები; ეკლესია, კლუბები, სპორტული ასოციაციები არის სოციალური ორგანიზაციები და ა.შ. თამაშის წესები არის იმ წესების ერთობლიობა, რომლის მიხედვით მიმდინარეობს თამაში და რომელსაც ყველა მოთამაშე ორგანიზაცია და მათი მენარმეები ემორჩილებიან.

დ. ნორთი, ჯ. უოლისი და ბ. ვაინგასტი (North et al. 2009:15) წერენ: „ინსტიტუტებისაგან განსხვავებით, ორგანიზაციები შედგება ინდივიდთა კონკრეტულ ჯგუფებისგან, რომლებიც ახორციელებენ საერთო და ინდივიდუალურ მიზნებს ნაწილობრივ, კოორდინირებული ქცევით. ორგანიზაციები კოორდინაციას უწევენ თავიანთი წევრების მოქმედებებს, ამიტომ ორგანიზაციის მოქმედებები აღემატება ინდივიდთა ქმედებათა ჯამს. იმის გამო, რომ ისინი ორგანიზაციაში ატარებენ საერთო მიზანს და იმის გამო, რომ ორგანიზაციები, როგორც წესი, შედგება პირებისაგან, რომლებიც განმეორებით ურთიერთობენ ერთმანეთთან, ორგანიზაციების წევრთა უმეტესობას განუვითარდებათ საერთო რწმენები სხვა წევრების ქცევის შესახებ და მათი ორგანიზაციის ნორმების ან წესების შესახებ. რო-

გორც შედეგი, ორგანიზაციების უმეტესობას აქვს საკუთარი შინაგანი ინსტიტუციური სტრუქტურა: წესები, ნორმები და საერთო რწმენები, რომლებიც გავლენას ახდენენ იმაზე, თუ როგორ იქცევიან ადამიანები ორგანიზაციაში (Greif 2006)“.

ზოგიერთ საზოგადოებაში ინსტიტუტებისა და ორგანიზაციების ურთიერთქმედება წარმოშობს ინსტიტუციურ ცვლილებებს, რომლებიც თანდათანობით უკეთესდება, რაც ზოგჯერ კარგია და ზოგჯერ ცუდი ეკონომიკური განვითარებისათვის (Wallis 2015). ამ მხრივ დ. ნორთის ნაშრომი, სათაურით „ეკონომიკური ცვლილების პროცესის განხილვა“ (North 2005a) მნიშვნელოვანია განვითარებადი ქვეყნების ეკონომიკური საქმიანობის გაუმჯობესების მიზნით.

რას ნიშნავს, რომ ინსტიტუციური ცვლილებები ზოგჯერ კარგია და ზოგჯერ ცუდი ეკონომიკური განვითარებისათვის?

ამ მხრივ დ. ნორთი (North 1990) იძლევა ეკონომიკური სტრუქტურების საფუძვლიან ანალიზს. იგი ანვითარებს ანალიტიკურ ჩარჩოს იმის ასახსნელად, თუ როგორ გავლენას ახდენს ინსტიტუტები და ინსტიტუციური ცვლილებები ეკონომიკურ პროცესებზე დროში. დ. ნორთი აღნიშნავს, რომ ინსტიტუტები მნიშვნელოვნად განსხვავდება მათი ეკონომიკური შედეგების მიხედვით; ზოგიერთ ქვეყანაში მოქმედებს ინსტიტუტები, რომლებიც იწვევს ეკონომიკური პროცესების განვითარებას, ზოგ ქვეყანაში, პირიქით, – შენელებას, შეფერხებას. მისი აზრით, შრომის ნაყოფიერების გადიდების მიზნით, ინსტიტუტები ქმნის სტიმულაციურ სტრუქტურებს და ორგანიზაციებს, რომლებიც მოცემულ ინსტიტუციურ ჩარჩოებში გათვალისწინებული შესაძლებლობებით სარგებლობენ. აქვე იგი აღნიშნავს, რომ ეკონომიკური სტრუქტურების მიერ ჩამოყალიბებული უნარ-ჩვევები და ცოდნის მარაგი იძლევა ეკონომიკური ცვლილების მიმართულებას და თანდათანობით ცვლის ინსტიტუციურ ჩარჩოებს. შემდეგ იგი ხსნის, თუ როგორ შეიძლება შესაბამისი ინსტიტუციური სისტემების გაძლიერებამ და ინტერდისციპლინარულმა მიდგომებმა თანამედროვე ეკონომიკური ზრდისა და განვითარების მოდელებზე მიგვიყვანოს (Davis and North 2008).

გამოყენებული ლიტერატურა

1. ინსტიტუციური ეკონომიკა (ლექციების კურსი), ავტორთა კოლექტივის ნაშრომი, საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის ბიზნეს-ინჟინერინგის ფაკულტეტის საინჟინრო ეკონომიკის დეპარტამენტი, თბილისი, 2014.
2. იაკობიძე 2014: იაკობიძე დ., ინსტიტუციონალური ეკონომიკა (ლექციების კურსი): ინსტიტუციონალიზმი ახალი გამოწვევები, ჟურნალი ბიზნეს-ინჟინერინგი, 2014, №4, თბილისი, გვ. 121-144.

3. Davis and North 2008: Davis, L. E. and North D. C., *Institutional Change and American Economic Growth*, Cambridge University Press.
4. Greif 2006: Greif, A., *Institutions and the path to the modern economy*, New York: Cambridge University Press.
5. North 1974: North, D. C., Beyond the New Economic History, *Journal of Economic History*, Vol. 34/1, 1974, pp. 1–7.
6. North 1981: North, D. C., *Structure and Change in Economic History*, Cambridge: Cambridge University Press.
7. North 1989: North, D. C., Institutions and Economic Growth: An Historical Introduction, *Journal World Development*, Vol. 17/9, 1989, pp. 1319–1332.
8. North 1990: North, D. C., *Institutions, institutional change and economic performance*, Cambridge: Cambridge University Press.
9. North 1991: North, D. C., Institutions, *Journal of Economic Perspectives*, Vol. 5/1, Winter, 1991, pp. 97–112.
10. North 1993a: North, D. C., Economic Performance through Time, Lecture to the memory of Alfred Nobel, December 9, 1993; *American Economic Review*, American Economic Association, Vol. 84/3, 1994, June, 359–368.
11. North 1993b: North, D. C., The New Institutional Economics and Development, *Economic History*, University Library of Munich, Germany, 1993, pp. 1–8.
12. North 1996: North, D. C., Economic Performance Through Time: The Limits to Knowledge. *Economic History*, University Library of Munich, 1996, pp. 1–23.
13. North 2005a: North, D. C., *Understanding the Process of Economic Change*, Princeton: Princeton University Press.
14. North 2005b: North, D. C., Institutions and the performance of economics over time, *Handbook of New Institutional Economics*, Ménard C., Shirley M. M. (eds), Dordrecht: Springer, 2005, pp. 21–30.
15. North et al. 2009: North, D. C.; Wallis, J. J. and Weingast, B., *Violence and Social Orders: A Conceptual Framework for Interpreting Human History*, New York: Cambridge University Press.
16. Wallis 2015: Wallis, J., Structure and change in economic history: The ideas of Douglass North, <https://voxeu.org/article/ideas-douglass-north>